

ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.3

Бориченко К. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

PROTECTING OF THE RIGHT TO SOCIAL MAINTENANCE AT THE INTERNATIONAL LEVEL

Стаття присвячена дослідженню поняття та особливостей здійснення захисту права на соціальне забезпечення на міжнародному рівні. Охарактеризовано види міжнародного захисту права на соціальне забезпечення та повноваження окремих суб'єктів, до компетенції яких належить здійснення захисту досліджуваного права.

Ключові слова: право на соціальне забезпечення, захист права на соціальне забезпечення, захист права на соціальне забезпечення на міжнародному рівні.

Статья посвящена исследованию понятия и особенностей осуществления защиты права на социальное обеспечение на международном уровне. Охарактеризованы виды международной защиты права на социальное обеспечение и полномочия отдельных субъектов, к компетенции которых относится осуществление защиты исследуемого права.

Ключевые слова: право на социальное обеспечение, защита права на социальное обеспечение, защита права на социальное обеспечение на международном уровне.

The article investigates the concept and features of realization of the right to social maintenance at the international level. The types of international protection of the right to social maintenance and the authority of individual subjects, competent to exercise the defense of investigated right are characterized.

Key words: right to social maintenance, protection of the right to social maintenance, protection of right to social maintenance at the international level.

Постановка проблеми. Право на соціальне забезпечення є одним з основних природних прав людини, що належить їй з моменту народження. Належна реалізація даного суб'єктивного права є умовою збереження соціальної справедливості, економічної стабільності, політичної рівноваги у державі. В умовах розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини в якій є її головним обов'язком, належний захист права на соціальне забезпечення є чи не основною його гарантією, а тому має займати одне з найпріоритетніших місць у переліку цілей державної політики.

Водночас, у сучасних умовах утвердження і забезпечення прав і свобод людини є однією з основних цінностей, що визначають зміст міжнародних відносин. Забезпечення цих прав є обов'язком не лише держави, але й світового співтовариства загалом. Особливого значення в умовах глобалізації світового порядку, євроінтеграційних процесів в Україні набуває саме здійснення захисту права на соціальне забезпечення на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню механізму захисту права на соціальне забезпечення загалом та окремих форм його здійснення присвячені наукові праці таких вчених, як В.С. Андреев, Н.Б. Болотіна, В.В. Веннікова, М.Л. Захаров, С.В. Краснов, А.М. Лушніков, М.В. Лушнікова, П.Д. Пилипенко, С.М. Синчук, І.М. Сирота, Б.І. Сташків,

В.С. Тарасенко, Е.Г. Тучкова, Т.В. Шлапко, М.М. Шумило. Наукові висновки цих та інших науковців здебільшого стосуються форм, способів та засобів захисту окремих складових елементів права на соціальне забезпечення або ж визначають зміст та особливості окремих форм захисту визначеного права. Механізм же міжнародного захисту права на соціальне забезпечення ще не був предметом самостійного дослідження.

З урахуванням вищевикладеного метою статті є комплексне дослідження поняття та особливостей здійснення захисту права на соціальне забезпечення на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, варто зазначити, що можливість застосування міжнародної форми захисту прав, зокрема права на соціальне забезпечення, передбачена на конституційному рівні. Так, ст. 55 Конституції України передбачено право кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1].

Можливість використовувати міжнародний механізм захисту своїх суб'єктивних прав і свобод передбачена також Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу

та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р. Так, відповідно до ст. 1 зазначеного Закону, Україна повністю визнає на своїй території дію ст. 25 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. щодо визнання компетенції Європейської комісії з прав людини приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи про порушення Україною прав, викладених у Конвенції, та с. 46 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикції Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Як влучно відзначають А.М. Лушніков та М.В. Лушнікова міжнародний механізм захисту права на соціальне забезпечення має контрольний характер [2, с. 257]. Така характеристика досліджуваного явища зумовлена тим, що основною функцією суб'єктів, що реалізують даний механізм, є контроль за виконанням державами зобов'язань у сфері прав людини, взятих під час укладення міжнародних договорів.

Хоча забезпечення дотримання державою міжнародних зобов'язань є основною функцією міжнародного захисту прав людини, не єдиною. Саме здійснення захисту права на соціальне забезпечення є передумовою для уніфікації та гармонізації законодавства держав-учасниць міжнародного співробітництва у цій сфері. Так, наприклад, рішення Європейського суду з прав людини, які приймаються за результатами вирішення конкретного спору, з одного боку, мають індивідуальний характер, але, з іншого, враховуючи обов'язковість їх виконання та визнання відповідних рішень в Україні джерелом права відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. – створюють своєрідну модель захисту права на соціальне забезпечення у майбутньому.

Крім того, особливістю практики Європейського суду з прав людини є те, що під час винесення відповідних рішень встановлюються нові стандарти правосуддя, а також здійснюється тлумачення норм Конвенції Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., які, з огляду на юридичну техніку, не можуть бути сформульовані чітко та потребують додаткового тлумачення.

Більшість науковців погоджується з тим, що захист суб'єктивного права здійснюється у двох формах: юрисдикційній – за участю органів, наділених відповідними повноваженнями, та неюрисдикційній, сутність якої полягає у здійсненні управомоченою особою власних дій без звернення до компетентних органів [3, с. 134].

Юрисдикційна форма захисту права на соціальне забезпечення передбачає звернення особи, право якої порушене, особисто/через законного, уповноваженого, договірної представника або колективно до спеціально уповноважених суб'єктів із метою здійснення ними заходів щодо відновлення або визнання

порушеного права, відшкодування шкоди, завданої порушенням права на соціальний захист.

Залежно від території, на яку поширюється компетенція суб'єкта, уповноваженого на здійснення заходів щодо відновлення або визнання порушеного права на соціальне забезпечення, юрисдикційна форма захисту може бути поділена на національну та міжнародну, яка реалізується в адміністративному та судовому порядку.

Крім того, міжнародний захист права на соціальне забезпечення може бути реалізований на глобальному та регіональному (враховуючи географічне розташування України – європейському) рівнях. Глобальний міжнародний захист права на соціальне забезпечення здійснюється шляхом реалізації своїх повноважень органами Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), Міжнародної організації праці (далі – МОП), європейський – Ради Європи, Європейського суду з прав людини, Суду Європейського Союзу та ін. Дані органи, а відповідно, і захист права на соціальне забезпечення, що ними здійснюється, залежно від їх компетенції можуть бути поділені на загальні, які мають повноваження у сфері захисту будь-якого права людини (міжнародні уповноважені з прав людини тощо) та спеціальні, які здійснюють захист прав та свобод людини у визначеній статуті чи іншим правостановлюючим документом сфери (органи МОП).

Так, прикладом здійснення міжнародного адміністративного захисту права на соціальне забезпечення на глобальному рівні є реалізація МОП своїх контрольних повноважень. Так, відповідно до ст. 22 Статуту МОП від 28 червня 1919 р. кожна держава-член організації зобов'язується надавати щорічні звіти до Міжнародного бюро праці щодо заходів, ужитих із метою застосування конвенцій, ратифікованих нею. Щодо нератифікованих конвенцій (ст. 19), кожна держава-член Організації зобов'язана повідомляти Генерального директора Міжнародного бюро праці про стан свого законодавства та практику його застосування, що стосується питань, врегульованих такими конвенціями, про те, які заходи були вжиті або заплановані для впровадження її положень, а також про ті обставини, які перешкоджають ратифікації конвенції або затримують її.

Крім того, на глобальному рівні захист прав, у тому числі й права на соціальне забезпечення, здійснює Рада ООН із прав людини, порядок створення, здійснення повноважень якої визначені Резолюцією ООН від 15 березня 2006 р. № 60/251. Цим органом формуються універсальні періодичні доповіді щодо оцінки дотримання прав людини у визначеній країні та рекомендації, спрямовані на усунення їх порушень. Крім того, до повноважень Ради ООН із прав людини належать заслуховування звітів спеціальних доповідачів, наділених компетенцією щодо збору відповідної інформації про систематичне порушення прав людини у певній країні або визначеній сфері суспільних відносин. Варт констатувати, що найбільш дієвим заходом захисту прав даним суб'єктом міжнародного права є процедура розгляду скарг,

передбачена Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН від 27 травня 1970 р. № 1503 (зі змінами).

Повноваженнями щодо захисту прав, передбачених Європейською соціальною хартією 1961 р. та Європейською соціальною хартією (переглянутою) 1996 р., зокрема права на соціальний захист, наділений також Генеральний секретар Ради Європи, який розглядає національні доповіді про дотримання державами зобов'язань, які вони взяли на себе при ратифікації Хартії.

Додатковим протоколом до Європейської соціальної хартії, який передбачає систему колективного оскарження, від 9 листопада 1995 р., який, на жаль, не ратифікований Україною, передбачено, що контрольними повноваженнями у визначеній сфері також наділений Комітет міністрів Ради Європи, який у випадку прийняття рішення за результатами розгляду колективної скарги Комітетом незалежних експертів про незабезпечення Договірною Стороною задовільного застосування положення Хартії, ухвалює рекомендацію цій Договірній Стороні.

На жаль, механізм захисту прав, передбачених Європейською соціальною хартією та Європейською соціальною хартією (переглянутою), не передбачає можливість звернення з індивідуальними скаргами до визначених суб'єктів. Такими повноваженнями наділені виключно національні та міжнародні об'єднання професійних спілок та роботодавців, інші неурядові організації.

Таким чином, захист визначених Хартією прав здійснюється у двох формах – шляхом заслуховування національних доповідей, а також шляхом розгляду колективних скарг.

Повноваженнями щодо захисту прав людини в адміністративному порядку на європейському рівні наділений також Комісар Ради Європи з прав людини, інститут якого був запроваджений Резолюцією Ради Європи від 7 травня 1999 р. № 99 (50). Комісар здебільшого здійснює інформаційно-просвітницьку діяльність у сфері прав людини, стандарти яких закріплені в документах Ради Європи з прав людини.

Незважаючи на те, що до повноважень Комісара не входить розгляд індивідуальних скарг на неправомірні дії, що порушують права людини, зокрема й право на соціальний захист, він може вживати передбачених Резолюцією заходів за результатами перевірки інформації, яка направляється урядами, національними парламентами, національними уповноваженими з прав людини чи аналогічними інститутами в галузі прав людини, іншими неурядовими організаціями. У разі виявлення порушень прав людини, що проявляється у недотриманні державами взятих на себе міжнародних зобов'язань, Комісар може давати свої рекомендації, висновки та публікувати доповіді.

Таким чином, Комісар Ради Європи з прав людини сприяє ефективній реалізації прав людини. Враховуючи ту обставину, що цей суб'єкт міжнародного права співпрацює з іншими суб'єктами, наділеними повноваженнями у сфері прав людини, Комісар кон-

сультує та інформує з питань захисту прав людини та попередження їх порушень.

Міжнародна судова форма захисту права на соціальне забезпечення реалізується шляхом прийняття відповідних рішень Європейським судом із прав людини. Так, будь-яка особа або група осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного державою порушення прав, викладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. або протоколах до неї, після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, можуть звернутися до Європейського суду з прав людини.

Аналіз прецедентної практики Європейського суду з прав людини дає підстави для формування позиції, що під час вирішення питань щодо порушення державами-учасницями положень Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та протоколів до неї акцентується на дотриманні державою принципу «правомірних або законних очікувань» та захисті прав людини через призму цього принципу.

Зокрема, у справах «Девелопмент ЛТД та інші проти Ірландії» [3] та «Федоренко проти України» [4] Європейський суд з прав людини констатував, що, відповідно до прецедентного права органів, що діють на підставі Конвенції, право власності може бути «наявним майном» або коштом, включаючи позови, для задоволення яких позивач може обґрунтувати їх, принаймні, «виправданими очікуваннями» щодо отримання можливості ефективного використання права власності. При цьому останні повинні мати обґрунтовану законну підставу, якою, зокрема, є чинна норма закону. Враховуючи вищевикладене та часту зміну законодавства України у сфері соціального захисту, визнання окремих положень нормативно-правових актів у визначеній сфері неконституційними та відсутність ефективного механізму виконання рішень Конституційного Суду України, можливість звернення за судом за захистом «виправданих очікувань» є важливим способом захисту права на соціальне забезпечення.

Вище вже йшлося про те, що рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими до виконання, нагляд за чим здійснюється Комітетом міністрів Ради Європи. За невиконання відповідного рішення, винесеного щодо держави, Радою Європи можуть бути застосовані санкції, зокрема, виключення з окремих галузей співробітництва, призупинення членства або виключення з організації [2, с. 281].

Висновки. Таким чином, враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що міжнародна юрисдикційна форма захисту права на соціальне забезпечення реалізується шляхом виконання публічними суб'єктами міжнародного права – універсальними, регіональними міжнародними органами (організаціями) загальної (ООН, Європейський суд із прав людини) та спеціальної компетенції (МОП) повноважень щодо розгляду доповідей про стан дотримання взятих на себе під час ратифікації відповідних міжнародних актів зобов'язань у сфері забезпечення права на соціальний захист, розгляду індивідуальних і колективних скарг на

порушення відповідних положень міжнародних актів, тлумачення міжнародно-правових норм, що є передумовою уніфікації та гармонізації законодавства держав-учасників міжнародної співпраці та забезпечує реалізацію права на соціальний захист відповідно до міжнародних стандартів.

Захист права на соціальне забезпечення на міжнародному рівні здійснюється двома взаємопов'язаними методами, а саме: шляхом розгляду уповноваженими органами міжнародних організацій доповідей щодо дотримання положень відповідних міжнародних актів, розгляду скарг держав, організацій працівників та роботодавців, громадських об'єднань, індивідуальних звернень щодо порушення права на

соціальний захист. На жаль, варто констатувати, що у сучасних умовах необхідність подавати доповіді та звіти про виконання положень міжнародних актів та про заходи, спрямовані на ратифікацію їх положень, не можна вважати ефективною гарантією виконання державою зобов'язань, взятих на себе за цими документами. Саме тому необхідно удосконалити механізм захисту права на соціальне забезпечення шляхом розширення можливості застосування другого методу, за результатами якого приймаються рішення, обов'язкові для виконання та реально спрямовані на поновлення або визнання порушеного чи невизнаного права та відшкодування збитків, завданих таким порушенням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Лушников А.М., Лушникова М.В. Охрана труда и трудовправовой контроль (надзор). Научно-практическое пособие / А.М. Лушников, М.В. Лушникова. – М.: «Издательство «Проспект», 2015. – 272 с.
3. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних прав людини і громадянина в Україні: [монографія] / А.Ю. Олійник. – К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 153 с.
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Девелопмент ЛТД та інші проти Ірландії» від 29 листопада 1991 р. (заява № 12742/87) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Федоренко проти України» від 1 червня 2006 р. (заява № 25921/02) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>